

ГОДИНА
НА ЯНУШ
КОРЧАК

2012

няма деца
– има само
хора

*Януш Корчак – велик хуманист и педагог
Janusz Korczak- Great Humanist and Pedagogue*

ЯНУШ КОРЧАК – ДУШАТА НА ДЕТЕТО

Валентин Вергилов

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

Резюме. Тезата на автора е, че социалният педагог и писател Януш Корчак достига невиджани висоти на въображението и волята, което му позволява да бъде свободен и независим човек. Той отдава живота си на една велика кауза – да съдейства на децата и те да станат свободни и независими хора. Това се доказва от неговите идеи и експерименти, които не само надхвърлят своето съвремие, а остават като прекрасно педагогическо наследство за обществата от всички епохи.

Keywords: childhood, rights, love, respect, trust, autonomy

„Внимание: съвременният живот се формира от силен и брутален човек–хищник; той диктува методите на действие. Не друго, а измама са отстъпките му за слабите, фалш – почитта му към стареца, уважението му към равнопоставеността на жената и благосклонността към детето. Като бездомна Пепеляшка се скита истинското човешко чувство. А именно децата са принцовете на чувствата, истински поети и мислители“ (Корчак, 1990).

Колко пророчески звучат тези думи, изречени през първата половина на миналия век от „символа на човешката съвест“ – световноизвестния детски лекар, педагог и писател Хенрик Голдшмит. Те сякаш кънтят в ушите на съвременното общество от страниците на неговото съчинение „*Как да обичаме детето*“, отпечатано във Варшава през 1921 г. Две години по-късно, когато е утвърдена *Женевската декларация за правата на детето*, полският хуманист я приема, но не одобрява нейния тон, в който преобладават молбата за доброжелателство, апелът за проява на добра воля, убеждаването, а не категоричното изискване.

Той не се стреми да предизвика умиление и състрадание към децата и по този начин да привлече вниманието и благоразположението на възрастните към тях и техните потребности. Голдшмит обвинява обществото и институциите, които не дават на децата това, на което те имат право, което трябва да получат не по милост, не като подаяние, а по право (Корчак, 1990).

На 5 август 1942 г. този велик и самотен мъж жертва себе си и поема пътя на своята Голгота, като повежда „своите“ еврейски деца към лагера на смъртта Треблинка. Той отказва да се спаси, да оцелее, въпреки че неколккратно му предоставят тази възможност. Един необикновен човек избира смъртта не за да защити себе си и смисъла на своя живот, а за да даде шанс в далечното бъдеще на правата на Детето, на общочовешката Любов и всеотдайно уважение към Него. Днес все още е жив споменът за тази изключителна саможертва в името на професионалния и човешки дълг към младото и жадно за живот невинно и непорочно същество: саможертва наистина велика, а всъщност толкова обикновена и земна.

Световната общественост отдава дължимото на заслугите на Хенрик Голдшмит като педагог и реформатор, обявявайки 1978 г. за Международна година на Януш Корчак (неговият литературен псевдоним). В Полша цялата 1985 г. преминава под знака на честванията на големите му заслуги. Значителна част от идеите му са залегнали във *Всеобщата декларация за правата на детето*, приета от Общото събрание на ООН през 1959 г. (Терзиева & Иванова, 2003).

Съобразно така актуализираното историко-педагогическо въведение, следва да се отбележи:

1. *Обект* на настоящото изследване са животът, социално-педагогическите дейности и основните педагогически произведения на „пазителя на детето“ Януш Корчак.

2. *Предметът*, като логическа част от обекта, са идеите, експериментите и посланията на полския педагог, които дават право да бъде наричан „душата на детето“ и същевременно го правят свободен човек и творческа личност.

3. *Целта* на това историко-педагогическо изследване е популяризирането на личността на Януш Корчак в опита да се покаже, че с делото си той влияе не само върху израстването на своите съвременници, а и на следващите поколения.

В контекста на тези разсъждения може да се допусне, че възгледите на великия полски мислител за общественото развитие и за образованието на детето са актуални и днес. Неговата саможертва пък е една от най-ярките прояви на героизъм в историята на педагогиката.

Януш Корчак (1878–1942) се ражда в прогресивно и сравнително заможно еврейско семейство със значим собствен принос в политическия живот и националната култура на Полша. Обаче след смъртта на баща си (виден

варшавски адвокат) той е принуден да работи, за да се изхранва и да продължи образованието си. Литературния си псевдоним взема от книгата на своя сънародник Ю. И. Крашевски „Историята на Януш Корчак и прекрасната дъщеря на оръжейника“. През 1905 г. завършва медицина и избира да се грижи за децата на бедните семейства в детската болница във Варшава. Съпричастен към трагедиите на срещнатите хора, той ги лекува безплатно, като им дава и пари за лекарства. Малките пациенти го обожават, защото умее да им разказва приказки. От 1912 г. до трагичната си смърт живее в еврейския *Дом за сираци*, където 30 години е лекар, възпитател и директор на деца от 7 до 14 години (безплатно!). Организира издържането му чрез набиране на благотворителни средства. Редом с него работят възпитатели и младежи, спечелени за благородната кауза и проникнати от любов към детето. Сред тях има и възпитаници на интерната, които, навършили 14 години, трябва да напуснат възпитателното заведение, но Корчак ги задържа за известно време като помощник-възпитатели. Тук е и бъдещият му биограф – писателят Йежи Абрамов, по-късно известен като Игор Неверли. Двамата редактират детския вестник „*Малък преглед*“, който издават съвместно с децата от цялата страна. Това е първият полски вестник, в който участват и деца. Той се превръща в национален социално-педагогически феномен, обединил децата на Полша в прекрасно сътрудничество. Корчак полага грижи и за друго възпитателно заведение (за полски деца), наречено *Наш дом*, в което също е въведена възпитателната му система. През 1928 г. организира *Дом за малки деца* (от 3 до 7 години). Съзнавайки, че необходимите предпоставки за осъществяване на възпитанието са познаването на детето и удовлетворяването на потребностите му, през цялото време Януш Корчак не спира да провежда научни изследвания върху детето – „изучава го не само при „боледуването-катастрофа“, а и в светлите минути на неговото благополучие“ (Колев, 1998). Проучванията на големия алтруист му позволяват в определени моменти от благородната си мисия да действа и като етнограф, антрополог и лингвист, който проучва детския език. „Писателят непрекъснато изследва детската лексика, колекционирайки смешни езикови грешки, акцентирайки върху детските диалози и монолози. Собствените си наблюдения Корчак допълва постоянно с бележки за речта и творчеството на самото дете – записва детски монолози, цитира дневници и писма. Той въвежда живата разговорна реч в литературата за деца; когато детските му персонажи говорят, по правило изреченията започват със съюз и са доста кратки, емоционално нахъсани. Това допринесло за по-проникновено дешифриране на техните чувства“ (Терзиева & Иванова, 2003).

Съчетавайки литературната и педагогическата си дейност, Корчак пише романи за деца, сатирични монолози, фейлетони, есета за възпитанието, чете лекции в различни университети, води курсове за учители и възпитатели, преподава в Семинарията за подготовка на възпитателки в детски градини,

провежда беседи с родители, експерт и съветник е по делата за малолетни правонарушители в Окръжния съд, води популярни радиопредавания под псевдонима *Стария доктор*. В тях той се обръща към най-младите слушатели и с обикновени думи им обяснява важните неща.

Писателските трудове на Корчак надхвърлят 20 книги и 1400 текста, издадени в различни вестници, списания и сборници. Сред книгите за деца особено популярни стават *„Крал Матиуш Първи“* (за детето, което иска да промени света, така че да няма гладни, болни и изоставени деца, а всички да растат свободно и да имат социални права), *„Крал Матиуш на безлюдния остров“*, *„Когато отново бъда малък“*. Двете основни педагогически произведения на полския филантроп са *„Как да обичаме детето“* и *„Правото на детето да бъде уважавано“*. В тях се съдържат идеите за детството и детето, за отглеждането и възпитанието му в семейството и училището, в детските възпитателни учреждения и летните детски колонии, за възпитателното въздействие на детския печат и литературата. Другите по-значими педагогически съчинения на Корчак са: *„Правила за живота“*, *„Шеговита педагогика“*, *„Възпитателни моменти“*, *„Педагогика за деца и възрастни“*, *„Моите ваканции“*. Терзиева и Иванова отбелязват, че в тези произведения намират отражение идеите на полската интелигенция от края на XIX и началото на XX век, които се обогатяват от личността и светоусещането на човека, съчетаващ енциклопедизма на педагога, отговорността на лекаря и безкомпромисната гражданска позиция на писателя. „Написани под формата на есета, педагогическите му трудове са достъпни за широка читателска аудитория. В тях методите на *клиничното наблюдение* над обекта са съчетани със социологическа статистика, позволяваща оценяването на факти и откриването на закономерности. Авторът вижда *ролята на възпитателя* в това, *да развива позитивното начало*, заложено у всеки малчуган, *да смекчава и коригира недостатъците му*. Корчак успява да предаде богатата гама от чувства, присъщи на всяко дете, да разкрие неговите мисли и и преживявания“ (Терзиева & Иванова, 2003).

В съчинението си *„Как да обичаме детето“* Януш Корчак за първи път прави опит да систематизира педагогическите си идеи, възникнали в резултат на работата му като студент, млад лекар и начинаещ педагог и писател с бедните деца в безплатните читални, в летните детски колонии и в Дома за сираци. В първата част на книгата – *„Детето в семейството“*, Корчак поставя един изключително важен въпрос – за липсата на научни критерии при периодизацията на детското развитие. Той остро критикува съществуващата периодизация на детството, която се основава на външни признаци във физическото развитие на детето или се свързва с училището и училищните степени. Според него периодизацията трябва да се изгражда върху още неизвестните на науката дълбоки преобразувания в целия организъм и недостатъчно изучената физиология на физическото развитие на детето. „А те могат

да се установят в училището и в интерната, чрез лабораторни изследвания от люлката до гроба“ (Корчак, 1990).

За процеса на растежа и неговите закони Януш Корчак иска да получи сведения с обективните и безпристрастни измерителни прибори – тегилката и ръстомера. Той предчувства мига, когато тези прибори ще станат сеизмограф на скритите сили на организма и ще позволят не само да се опознава, но и да се предвижда. Самият Корчак прави десетки хиляди измервания и събира безценна колекция от диаграми – профили на растежа на децата, които показват неравномерното развитие на ръста – ускорено и забавено развитие, изменения в пропорциите.

В тази част на книгата авторът представя децата като особена социална група – „обезправената класа на непорасналите още хора“. Според него светът е устроен съобразно интересите и потребностите на възрастните. Заемайки позата на съвършени същества, те потискат децата, ограничават ги, не полагат достатъчно грижи за тях, не удовлетворяват потребностите им. „Децата обаче скоро откриват, че възрастните не са умни, не знаят всичко, не са добри, не са справедливи, обичат да им се подмазваш, лъжат, обещават, а после забравят или гледат да се измъкнат, не са искрени, и започват да се отнасят към тях хладно, предпазливо, с недоверие“ (Бойчева, 1999). По този начин, представяйки възрастните през погледа на децата, големият мислител им дава възможност да направят важни педагогически изводи за своето поведение, за да могат с успех да изпълняват възпитателните си функции.

Подобно на Жан-Жак Русо, Корчак критикува схващането, че детето е бъдещ, а не настоящ човек. „Няма деца – има хора, но с друг мащаб на понятията, с друг запас от опит, с други влечения, с друга игра на чувствата.“ (Корчак, 1990). Полският хуманист разглежда детството като самоценност, необходим и важен етап от човешкия живот. Затова определя като най-важна задача на възпитателя да даде на детето възможност да живее, да си извоюва правото да бъде дете.

От позицията на тези схващания Януш Корчак формулира следните права на детето:

1. Право на смърт – означава право на живот, нелишен от опасности и риск. Формулирането му е израз на реакция срещу прекалената предпазливост, породена от страха за живота на детето. Януш Корчак схваща детето като активнорействено същество, което се нуждае от самостоятелност и активност за правилното си формиране. Според него възрастните грешат, като се стремят да му предоставят наготово целия си опит: „Знай... Помни... Разбери... Те непрекъснато го поучават, съветват, направляват, поправят. Но защо детето избира по-лошия, по-опасния път, защо проявява склонност към лошите неща, защо се вслушва в злите нашепвания, защо е склонно да подражава на лошите образци, защо е яло зелени сливи, защо е запазило скрито клечка кибрит?“ (Бойчева, 1999). В тази връзка Корчак отбелязва, че възрастните не разбират потребност-

та на детето да провери само, да се убеди чрез собствен опит, да рискува и затова искат от него да избягва експериментирането, да се отказва от опитването, да се отрече от усилията. „И цялата тази чудовищна машина в продължение на дълги години руши волята, смазва енергията, изпепелява силите на детето“ (Бойчева, 1999). „Да изгоним от детската стая болничната тишина, болничната чистота и страха от порязаните пръсти и да дадем възможност на детето да експериментира и да трупа собствен опит“ (Корчак, 1990).

2. Право на настояще – означава право на многостранен, пълноценен живот. Великият педагог формулира това право въз основа на убеждението си, че детето е истински, настоящ, а не бъдещ човек. „Имаме предвид, че те някога ще станат такива, че някога по-късно ще почнат да живеят и работят истински, че ще станат сериозни някога в бъдеще“ (Корчак, 1990). „Неговите тревоги, болки и радости са действителни, то също има своите мисли, чувства, преживявания, потребности и трудности. И това са реални, важни, днешни грижи и безпокойства, горчивини и разочарования, успехи и радости. Детето е настоящ човек, на когото липсват достатъчно опит и знания, който има особени представи, стремежи и желания, който расте и се развива. Децата са човеци, които не някога си, не утре, а вече, сега, днес са хора. Децата искат с тях да се отнасят сериозно, с доверие и уважение и възрастните са длъжни да се съобразяват с това“ (Корчак, 1990).

Големият хуманист защитава правото на детето на настояще, защото разбира връзката между детство и зрялост. Той смята, че детството не е самостоятелна и независима част от зрелия човек, детството и зрелостта образуват единно цяло.

Правото на децата на настояще Корчак свързва и с правото им да получат от обществото материалните блага, които са им необходими за пълноценен живот и развитие. Той посочва, че децата са една трета от човечеството, а детската възраст е една трета от живота на човека. Въпреки това „материалните блага не са разпределени справедливо между децата и възрастните. Сгради, театри, стадиони, хотели, сладкарници, увеселителни заведения, магазини, стоки на пазарите – всичко за възрастните. Какво са дали на децата обществото, архитектурата, промишлеността, изкуството, педагогиката, човешката мисъл – много малко... Погледнете мизерните детски площадки. Къде са сградите и градините, работилниците и опитните полета, оръдията на труд и познание за децата, хората на утрешния ден? На децата им е тясно и душно, те живеят бедно, скучно и сурово“ (Корчак, 1990).

Януш Корчак критикува и издръжката на детските домове: „С пукнати грошове сме принудени да градим надеждно бъдеще, да мамим, да закриваме истината, че децата са множество, воля, сила и право“ (Корчак, 1990). И пак в тази насока продължава: „Покривът се събаря, понеже сме подценили необходимостта да изградим здрави основи на постройката“ (Корчак, 1990). С тези

думи „трагикът на свободното дете“ сякаш заявява на възрастните, че лишен от потребните му материални условия, „народът с къси панталони“ не може да се развива пълноценно и съответно не може да осигури пълноценни граждани.

3. Правото на детето да бъде такова, каквото е, означава отказ от прекомерните, несъобразени с възможностите му изисквания, произтичащи от амбициите на родителите. „Много ни се иска децата ни да бъдат по-добри от нас, но фактът, че зле са ни възпитали, не ни дава право непрекъснато да надзираваме детето и във всяка детска постъпка да търсим добра воля“ (Корчак, 1990). Корчак апелира за уважение към неповторимата индивидуалност на детето, съобразяване със своеобразието на физическата и психическата организация на човешкия индивид. Полският мислител обяснява формулирането на това право с обусловеността на детското развитие и формиране под въздействие на фактори, които не зависят от него – наследствеността и социалната и възпитателната среда, в която детето се е родило и израснало.

4. Правото на детето да бъде уважавано – в известна степен е синтез на всички останали права.

Диалектиката на изискването и свободата, влиянието на наследствеността, средата и възпитанието насочват Януш Корчак към закона за антитезата. С него той обяснява защо скъперникът възпитава прахосник, а страхливецът – герой, защо влиянието на примера и на средата толкова често подвежда, защо „да“-то на възрастните се сблъсква с детското „не“.

„Законът за антитезата се опира на сила, която се противопоставя на влиянията, идващи от различни източници и осъществявани по различни начини. Това е защитният механизъм на съпротивлението и самоотбраната, своего рода зорък, действащ автоматично инстинкт за самосъхранение на душевността“ (Корчак, 1990).

Законът за антитезата има изключителна теоретична и практическа педагогическа стойност. Корчак споделя, че хипотезата за този закон обяснява много парадоксални реакции на възпитателните въздействия. Например: преследваната религия намира много по-горещ отклик; стремежът да бъде приспано националното самосъзнание го буди много по-резултатно. Това трябва да въздържа възпитателя от многобройните, прекалено чести и енергични опити за влияние дори в най-желаната посока (Корчак, 1990).

Втората част от книгата – „*Интернатът*“, е предназначена за младия възпитател, който попада внезапно във водовъртежа на педагогическите проблеми. Основните въпроси, които разглежда Корчак, са: проблемът за възпитателя, който няма опит, а не му остава време да чете педагогически книги, защото има сто деца; проблемът за отношението възпитател–възпитаници; проблемът за наказанията; необходимостта от познаване на детето.

„Ако искаш да бъдеш надзирател, можеш нищо да не правиш. Но ако ти си възпитател, имаш шестнайсетчасов работен ден, състоящ се от работа, която не е възможно нито точно да се определи, нито да се забележи, нито да се

контролира, работа, състояща се от безброй думи, мисли, чувства. Външният порядък, привидно доброто държание, показната дресировка изискват само твърда ръка и многобройни закани. И децата винаги са мъченици на страха в името на тяхното мнимо благополучие. Този страх е източник на най-тежки несправедливости“ (Корчак, 1990).

Колкото по-ниско е духовното равнище на възпитателя, по-безцветен моралният му облик, по-голяма грижата за собственото спокойствие и удобство, толкова повече са заповедите и забраните, продиктувани уж от загриженост за доброто на децата“ (Корчак, 1990).

„Възпитател, който не иска да има неприятни изненади и не желае да носи отговорността за това, което може да се случи, е тиранин за децата“ (Корчак, 1990).

В третата част – „Летните колонии“, Януш Корчак представя двегодишния си педагогически опит, когато, ръководейки група от трийсет деца, се запознава с „азбуката на самостоятелната педагогическа работа“. Тук той показва колектива като обект на възпитанието – колко сили, енергия, такт, знания и напрежение са необходими на неопитния възпитател, за да проникне в „тайните на колективната душа“ и да овладее „страшната детска тълпа“.

Опитът показва на Корчак, че за успешната работа с детския колектив в колонии те имат значение такива подробности като внимателното организиране на пътуването, бързото научаване на имената на децата и тяхното опознаване, разпределянето им по спални и по маси в столовата, както и бързото откриване и организиране на положителните сили в групата и неутрализиране на отрицателните. Много важно е умението на възпитателя да разговаря с децата, а не да им говори.

В четвъртата част – „Домът за сираци“, Януш Корчак описва и обосновава своята система на интернатно възпитание, която той вече е осъществил на практика. Това е оригинална възпитателна система, която непрекъснато се усъвършенства и развива, коригира и допълва съобразно конкретните условия, възникналите потребности, промяната на отношението на децата към едни или други от елементите на системата.

Най-важните елементи на вътрешната организация на интернатната система са:

1. Здравословен и целесъобразен режим на труд и почивка, хранене и сън, лична и обществена хигиена, къпане и прекарване на чист въздух, редовно измерване на телното и ръста. Корчак предвижда стимулиране на грижите за тялото чрез спорт и съхраняване на здравето със специална паметна „картичка за здравето“.

2. Самообслужване и труд в помощ на другарите. Децата сами поддържат реда и чистотата в Дома, помагат при приготвянето и раздаването на храната, грижат се за инструментите, работят в библиотеката и читалнята, оказват помощ на изоставащите в учебната работа и болните.

Трудът е резултат от самостоятелния избор на детето. Според полския педагог участието на децата в трудовата дейност може както да възпитава и формира,

така да деморализира и отвращава, ако не се планира внимателно и отговорно. Сериозното отношение на възпитателя в този процес е необходимо условие за реализиране на възпитателната роля на труда. В практиката на Корчак трудът се осъществява под формата на дежурства, извършвани доброволно и по желание на децата – в спалнята, в кухнята, в умивалника, в класната стая. Графикът за дежурствата се изготвя всеки месец въз основа на подадени заявления от децата, в които е посочено мястото на желаното дежурство. Уважението към труда, желанието за участие в него се възпитава, когато той е представен като ценност, която трябва да се извоюва, не като досадно задължение. „Лошият дежурен трябва здравата да потича, да изхаби доста нерви и да изрече доста обещания, преди да си осигури място“ (Колев et al., 2005).

3. Самоуправление.

Корчак поставя като главна задача на възпитателя в общественото заведение организирането на живота на детското общество. Решаването на тази задача самият той реализира с помощта и активното участие на децата. „Аз разбрах, че децата са сила, която можем да привлечем за съвместна работа или да отблъснем с пренебрежението си, сила, с която трябва да се съобразяваме“ (Корчак, 1990). Изхождайки от тази позиция, полският педагог прави детето стопанин, сътрудник и ръководител на Дома за сираци.

Корчак създава система на детско самоуправление, която до известна степен възпроизвежда системата на държавно управление. Тя е изградена върху демократичните принципи изборност и гласност. По-важните ѝ органи са: Сейм (Народно събрание) – състои се от 20 народни представители; Съвет на самоуправлението – изпълнителен орган на Сейма; общо събрание, в което всички деца имат право на участие; другарски съд – в неговия кодекс от 110 параграфа 99 са оправдателни; съдебен съвет – състои се от възпитател и двама възпитаници; настояническа комисия – доброволци, които в продължение на три месеца помагат на новопостъпилите да се адаптират към обстановката (така всяко новопостъпило дете среща своя настойник – дете).

В Дома има и детска преса – „Седмичник на Дома за сираци“ и „Съдебен вестник“. В първия се отразяват реформите, постиженията и проблемите в Дома, а във втория се публикуват най-тежките присъди.

Домът има знаме и герб.

В тази своеобразна република децата са равнопоставени на възрастните. В правилника на Дома е записано, че те са длъжни да се подчиняват на съществувашите закони, а не на лицата от персонала. В това общество детето е защитено от деспотизма на възрастните или на други лица. За всяко посегателство върху личността му то може да потърси справедливост в съда. В крайна сметка това е и целта, която си поставя Корчак с въвеждане на самоуправлението – да научи децата да се подчиняват не на човека, а на закона, който действа в учредението/държавата.

4. Система на нравствено възпитание, изградена върху единството на възпитание и самовъзпитание, създаване на условия за проява на самостоятелност, активност и самоинициатива, самокритичност, анализ и оценка на собственото си поведение и това на другарите. Тя е насочена към развиване на стремеж за непрекъснато самоусъвършенстване върху основата на определени критерии, създаване на умение за закаляване на волята, за преодоляване на отрицателните и формиране на положителните нравствени качества съобразно потребностите и изискванията на детското общество.

Чрез правилата, установени в Дома, у децата се възпитават трудолюбие, отзивчивост, толерантност, доброжелателност, солидарност, честност, уважение към обществената и личната собственост. Оправдателните параграфи в кодекса на другарския съд целят децата да се научат да прощават, а наказателните съдържат само морална оценка на деянието – постъпил е неправилно, лошо, много лошо. Всичко това е в духа на разбирането на Корчак за снизходителността към детските грешки: „Позволи на децата да грешат и радостно да се стремят да се поправят“ (Корчак, 1990). По-тежко наказание е постъпката да се направи публично достойние чрез обявяване на табло, публикуване в „Съдебен вестник“ и уведомяване на близките. Следва лишаване от граждански права и изключване – най-тежкото наказание, което е присъждано само два пъти. Според Корчак изолацията, лишаването от свобода или храна, конфискацията на собственост, заплахата, осмиването са прекалено тежки наказания и не се прилагат.

Ролята на коректив във взаимоотношенията между децата изпълняват допитванията до доброжелателността, т. нар. плебисцит, който се провежда за всеки новопостъпил след един месец и след една година пребиваване в Дома. При провеждането му всички деца тайно определят отношението си към подложения на плебисцит. Това разкрива моментното състояние, промените в симпатиите и антипатиите и мястото на всяко дете в детското общество.

За да стимулира усилията на децата за усъвършенстване, Корчак въвежда единиците за сутрешно ставане, гражданските категории „другар“, „жител“, „безразличен жител“ и „нежелан пришълец“, категориите за чистота, индивидуалните обзалагания с отделни възпитаници, които се стремят да преодолеят в себе си отделни слабости и недостатъци.

Другото основно педагогическо произведение на Януш Корчак – *„Правото на детето да бъде уважавано“*, е публикувано във Варшава през 1929 г. В него са обобщени и доразвити главните педагогически идеи, залегнали в *„Как да обичаме детето“*, които служат като основа на цялата му възпитателна теория и практика. От заглавието става ясно, че основната идея в произведението е идеята за уважение към детето. Тук авторът разглежда въпроса за неуважението на детето от страна на възрастните и се опитва да отговори на въпроса с какво то утежнява живота им и им пречи.

Корчак твърди, че възрастните не уважават децата, защото са малки и слаби, безпомощни и изцяло зависят от тях, нищо не знаят и не умеят и лесно могат да бъдат излъгани или заблудени. Според него това неуважение произтича и от материалната зависимост на детето от възрастните. „Детето няма нищо свое. То е принудено да дава сметка за всяка получена вещ. Забранено му е да я къса, да я чупи, да я замърси, да я подари. В отплата на всичко това, което получава, детето трябва да се подчинява, то трябва да го заслужи с добро поведение, да го измоли“ (Корчак, 1990). С това положение на детето Корчак обяснява защо то толкова цени дреболийките без стойност: „Някаква връвчица, кутийка, мънисто – те са му единствената собственост и богатство. Затова то чувства близки кучето и птицата, пеперудата и цветето, в камъчето и мидичката вижда свое братче“ (Корчак, 1990).

След като разкрива в какво се изразява неуважението на възрастните към детето, Януш Корчак посочва в какво се състои уважението към него. Това е преди всичко уважение към неговите желания, нужди, трудности и проблеми, към неговата неосведоменост, към неговите неуспехи и сълзи, към неговите тайни, към неговата собственост и бюджета му.

Януш Корчак обикновено се свързва с представителите на своеобразната опекунска педагогика, като се ограничава кръгът на неговите педагогически интереси само с въпроси, свързани с възпитанието на децата в интерната. Обаче педагогическата система на великия мислител включва широк кръг проблеми на педагогиката, много от които не са загубили своето значение и сега. Един от най-важните въпроси, които го вълнуват, е създаването на училище, тясно свързано с живота. Неслучайно първият му голям педагогически труд е озаглавен „*Училище на живота*“. В него са отразени възгледите на Корчак, че старото училище трябва да се строи на нова основа: училището трябва да въвежда учениците в кръг от живи знания, необходими в практическата дейност, и едновременно с това да ги приобщава към обществения живот (Стоянова, 1991).

Някои от тези идеи са осъществени в експерименталното училище, което е открито през 1932/33 учебна година в сградата на възпитателното заведение „Наш дом“. Училището просъществува две години. През първата година е организиран първи начален клас, а на следващата година вече действат два класа. Самият Корчак не води учебни занятия. Той е постоянен идеен ръководител на младите възпитатели, присъства на всички занятия, наблюдава, записва, анализира заедно с тях различни явления, възникващи в процеса на работа.

Важна задача в учебното заведение на Корчак е не само преподаването на много знания на децата, но и формирането на техния характер чрез учене, работа и игри. Според полския педагог съществена роля на училището е

да пробуди интереса, желанието на детето за учене, което ще съдейства и за развитието на неговото мислене (разсъжденията на Корчак много напомнят за възгледите на великия Жан-Жак Русо, който век преди това посочва желанието на детето да се учи за най-важното условие при подготовката му за училище).

Самата организация на занятията наподобява яснополянското училище на големия хуманист Л. Н. Толстой. Подобно на руския педагог, Корчак също счита, че най-добрата училищна програма е тази, която е продиктувана от живота и интересите на децата. Занятията започват в осем часа сутринта, когато учениците от другите училища са вече в клас. Училищен звънец няма. Децата влизат в клас сами, без напомняне. В клас няма точно установени места на чиновете. Всеки сяда където поиска. Според великия мислител това дава възможност за наблюдения на основата на вътрешноколективните отношения. В хода на занятието няма точно установени междучасия. По време на работа децата могат да се разхождат в клас или дори да излязат на двора и да си поговорят, малко да си починат или да заемат свободното място – в клас винаги има две свободни места (тук отново е основателно сравнението с Русо, който заявява, че наученото от разговорите в училищния двор е сто пъти по-полезно за децата, отколкото наученото в класната стая). Корчак счита, че на малкото дете му е трудно да седи няколко часа, без да се движи – „все едно да му заповядат да ходи с неудобни обувки“ (Стоянова, 1991). Учениците, които искат да си починат от големите групи и шума, могат да отидат в „стаята на тишината“, а тези, на които омръзва спокойната работа, тичат в котелното помещение. Ако детето се отклонява от занятията или дори заспива, това служи като сигнал за учителя, че то е болно или заниманието му е скучно и трябва да се промени неговият ход.

Още през първата година на обучение голямо значение се отделя на овладяването на постоянството на четене. Според Корчак една от причините за неуспехите на децата от горните класове е неумението бързо да прочетат и запомнят учебния материал, което е недостатък на работата в началните класове. Затова в експерименталното училище на „Наш дом“ още в първи клас се практикува двуминутното четене с пясъчен часовник. За тази цел се избира лек текст, който детето чете на глас в продължение на две минути. Количеството на прочетените знаци за даден период е показател за постоянството на ученика през дадената седмица. Такъв начин на контрол се харесва на децата, тъй като има характер на спортно състезание. Това упражнение впоследствие става много популярно във всички домове за сираци и се използва дори и при по-големите ученици. Възпитателите го прилагат и тогава, когато трябва да се занимават допълнително с по-слабите ученици. Стоянова отбелязва, че методът дава добри резултати, тъй като в края на учебната година първокласниците четат на равнището на учениците от втори клас на обикновените училища (Стоянова, 1991).

Голямо значение за учебно-възпитателния процес имат екскурзиите и разходките. Корчак смята, че детето опознава заобикалящия го свят от личния си опит и затова е много важно то да се научи да гледа и разбира произлизащите около него явления. Екскурзиите и разходките се организират веднъж седмично според интересите на децата. Целта е определени видове детски труд да се изучават в естествени условия, когато децата работят сами. Например на екскурзията „Пресен хляб“ децата наблюдават и вземат участие във всички процеси на приготвяне и печене на хляба. Екскурзията дава не само познавателен материал, а и спомага за формирането на собствени изводи за особеностите на всяка работа. Така детето опознава различните видове труд и накрая избира този, който най-много му харесва. В крайна сметка много от екскурзиите оказват влияние и върху избора на професии след завършване на училище.

В училище важно място се отделя на занятията, чиято цел е не получаване на професионални умения и навици, а развитието на детското мислене, умение да се решават различни проблеми и да се избира най-верният път. Те възникват въз основа на интересите на децата. Често тези занятия отнемат много време и се налагат помощ и съвети от местни професионалисти. Например при създаване на собствен куклен театър децата не само проектират своя театър, а и заедно обсъждат този проект, като след това работят в шивашките и дърводелските работилници. По време на работа те научават инструментите и техниката на обработка на дървото и глината, шият дрехи за куклите.

В своите трудове Януш Корчак неведнъж подчертава изключителната роля на приказките при възпитанието на децата да разбират красотата, доброто и злото в процеса на опознаване на обкръжаващия ги свят. В неговото училище децата много често се срещат с приказките и не само слушат, а се учат да пренасят чутото върху листа. Рисунките им върху чутия разказ често поразяват Корчак и неговите млади помощници със своята необичайност, яркост на образите и неизтощимост на детската фантазия. Тези рисунки се излагат на изложби в детския дом. По такъв начин възпитаниците на големия педагог се движат в реалния свят чрез близкия и понятен за тях свят на приказките и книгите, още от детството си те се учат да разбират красотата на родния език, духовната красота на народа.

Във връзка с оценяването на знанията на учениците, Януш Корчак е против поставянето на отрицателни оценки. Според него слабата оценка убива всякакъв познавателен интерес у децата. „Получената в понеделник двойка прилича на голяма ненаситна муха или мастилено петно върху хартия. Тя, като мухата, жужи и плаче във всяка мисъл и любима работа и като мастилено петно се разлива и разраства цяла седмица“ (Стоянова, 1991). Затова контролът и оценяването се осъществяват чрез точки за изпълнена работа. Например една точка се получава за чисто и красиво преписана половин страница, половин страница с изчисления, хубава рисунка, направена от хартия или дърво

игралка, научена песен или изсвирването ѝ на музикален инструмент, участие в украсяването на класната стая, помощ на изоставащо другарче, правилно четене на откъс. Изпълнението на всяка от тези дейности, но в двоен размер, носи две точки. Осъществяването на трудна работа или научаването на голямо стихотворение/песен дава три точки. Точките се пресмятат за всеки предмет поотделно и всяка седмица се отбелязват в графи с цветни моливи. Това позволява на децата да видят резултатите от своя труд и ги стимулира. Резултатите от седмицата се изнасят, като се базират на събраното количество точки. Първите пет места получават за месеца оценка „пет“, вторите пет места – оценка „четири“, и т.н. Мнението на Корчак е, че този начин на оценяване не дразни децата, тъй като те виждат в него резултатите от своето учене, а понякога и несправедливите оценки на учителите.

Интересен е и опитът на полския педагог за равностойност на деня. Всеки ден, след работата в клас, децата сами избират най-хубавия и най-интересен текст, рисунка, песен или ръчна работа. Учителят може да каже своето мнение единствено след изказването на децата. На основата на тези обсъждания се оформя „Албум на нашите занятия“.

Никой след великия Жан-Жак Русо не е защитавал така страстно детството и детето, както Януш Корчак. Обаче докато Русо се противопоставя на средновековното схващане за детето като умален възрастен, Януш Корчак защитава детето и детството, опълчвайки се срещу социалната действителност, в която има бедни и богати и липсват достатъчно научни знания за детето.

И ако Жан-Жак Русо пръв поиска да се признае и уважава детството, а Л. Н. Толстой посочи своеобразието и неповторимостта на този период, то Януш Корчак обогати научното познание за детството, обоснова потребностите на детето и какво трябва да бъде отношението на възрастните и възпитателите към него.

„Пазителят на детето“ има страшната съдба да участва в три зверски войни, да преживее две революции, да извършва нелегална дейност, да изпита ужасите на арестите, да преодолее тежки физически и духовни изпитания. Въпреки тези трудности обаче той дори и за миг не си помисля да изостави мисията на своя живот – да се грижи за здравето на децата и да съдейства за изграждането им като личности. Неговата възпитателна система е базирана върху комплексното психофизиологично познаване на детето. Затова тя е проникната не от абстрактен хуманизъм, а от искрена обич към него. В нея е възпален призивът му към възрастните от всички поколения: „Ако не преклонение, поне уважение изпитвайте към чистото, ясно, непорочно свято детство“ (Корчак, 1990 а).

Заклучение

Януш Корчак определя детето като активно и творческо същество, което се приспособява към средата съобразно конкретната ситуация. „Наивно и хитро, покорно и надменно, скромно и отмъстително, благовъзпитано и немирно, то

умее така да се прикрие до известно време, така да се затвори в себе си, че ни заблуждава и използва за свои цели“ (Колев, 1998).

Корчак разработва и прилага идеята за автономията на субектите в педагогическия процес – детето и възрастният човек следва да постигнат съгласие за правилата, ръководещи живота на съответната институция, а след това да следят за тяхното спазване. Според него, „ако се предоставя на децата право на максимална свобода, при условие обаче за абсолютно спазване на реда..., ще внесем поне лъч светлина в сивия им и мрачен живот“ (Колев, 2010).

Днес са ценни идеите на Корчак за свързване на педагогиката с медицината, неговият научен подход към детето и детството. Той изследва психофизиологичното развитие на детето и търси връзката с неговото поведение и социално изграждане. Схваща детето като същество, което за правилното си формиране и развитие се нуждае от самостоятелност, активност и самодейност. Полският педагог прониква във вътрешния свят на детето, изисква уважение към него и право да бъде такова, каквото е.

Оригиналната система за интернатно възпитание, знанията за детето, получени в резултат на собствени наблюдения и изследвания, проучването на деформациите в отношението на възрастните към децата, които Януш Корчак представя в своите педагогически произведения, личният му пример на уважение към детето и защита на правата му са безценен източник на мисли, идеи и знания за съвременните възпитатели, учители и родители.

Може би е основателно да завърша със следната мисъл на трагичния оптимист: „Медицината може само да предотвратява, да облекчава, да лекува, но не може да промени света, да направи човека по-добър. Това може да стане само чрез възпитанието“ (Корчак, 1990).

ЛИТЕРАТУРА

- Бойчева, В. (1999). Януш Корчак и правата на детето. – *Педагогика*, кн. 3, с. 6–14. София: МОН.
- Колев, Й. (2010). *Класици за социалната педагогика*. Благоевград: Унив. изд. „Неофит Рилски“.
- Колев, Й. (2003). История на педагогиката. *Към философията на образованието*. София: Изд. къща „Даниела Убенова“.
- Колев, Й. (1998). Възпоменание за Януш Корчак или велика ода за детето. *Предучилищно възпитание*, кн. 9, с. 46–48. София: МОН.
- Колев, Й. & Кръстева, Н. (2008). *История на социалната педагогика*. Благоевград: Унив. изд. „Неофит Рилски“.
- Колев, Й., Атанасова, В. & Витанова, Н. (2005). *История на педагогиката и българското образование*. Шумен: Унив. изд. „Епископ Кон-
стантин Преславски“.

- Корчак, Я. (1990). *Избрани педагогически произведения*. София: Държ. изд. „Народна просвета“.
- Корчак, Я. (1990). *Как да обичаме детето* (с. 53–305). В: Корчак, Я. Избрани педагогически произведения. София: Държ. изд. „Народна просвета“.
- Корчак, Я. (1990). *Правото на детето да бъде уважавано* (с. 27–52). В: Корчак, Я. Избрани педагогически произведения. София: Държ. изд. „Народна просвета“.
- Стоянова, И. (1991). Училище на живота. *Начално образование*, 6, стр. 53–56. София. МНП.
- Терзийска & Иванова (2003). Януш Корчак – хуманист и реформатор. *Педагогика*, 4, 97–100.
- Филипова, Н. (2008). *История на педагогическите учения и практики*. Благоевград: Унив. изд. „Неофит Рилски“.

JANUSZ KORCZAK – HEART OF THE CHILD

Abstract. Author's thesis is the social pedagogue and the writer Janusz Korczak reaches historic highs of imagination and will, which allows him to be free and independent person. He gives life to a great cause – to help the children and they become free and independent people. This is evidenced by his ideas and experiments that not only exceed its modern and remain wonderful educational legacy for communities of all ages.

PhD (Pedagogy) Valentin Vergilov

✉ South-West University „Neofit Rilski“
66, Ivan Michailov Str.
e-mail: desiivalentin@abv.bg